

Coronaviruset i Sverige

”Oviljan till debatt är ett hot mot demokratin”

Anders Tegnell, statsepidemiolog, Folkhälsomyndigheten. Foto: Claudio Bresciani/TT

KULTURDEBATT | Vi befinner oss i den största kris som drabbat Sverige sedan andra världskriget. Ändå råder det bland beslutsfattarna en total oemottaglighet för kritik. Det skriver Lena Einhorn.

Lena Einhorn

Publicerad 20:28

Idé- & kulturdebatt i SvD Kultur

Det här är en idé- & kulturdebattsartikel publicerad av SvD:s kulturredaktion. Åsikterna som uttrycks är skribentens egna. Om du har synpunkter eller vill delta i debatten kan du mejla kulturdebatt@svd.se

”Information är demokratiens valuta” lär Thomas Jefferson ha sagt

informationen är demokratins värda", har Thomas Gherstén nu sagt.

Att ett fritt informationsflöde är nödvändigt i en välfungerande demokrati är de flesta överens om. Liksom att ett sunt folkstyre kräver en livaktig debatt.

Och i det avseendet rankas vårt land högt. I The Economists demokratiindex hamnar [Sverige på tredje plats](#) i världen. Men hur sant är detta just nu?

”

För den bristande kritik som rapporten redovisar måste åtminstone delvis ses som resultatet av en mediestrategi från den ansvariga myndighetens sida.

”Det fanns kritiska röster, men de fick aldrig samma uppmärksamhet. De var väldigt svaga i den stora kören om man säger så.”

Orden är medieforskaren Marina Ghersettis.

Ghersetti medverkar i den färskaste rapporten [”Journalistik i coronans tid”](#), som ges ut av Institutet för mediestudier, och det är under [ett seminarium](#) i samband med utgivningen som hon på detta sätt beskriver mediernas behandling av den svenska coronastrategin.

Hon menar att den kritiska granskningen kom för sent:

”Jag kan tycka att den dröjde för länge denna gången, jämfört med när konsekvenserna av att Sverige hade en så egen strategi blev uppenbara. De var ju uppenbara redan i slutet på den första vågen, säg slutet av april, början av maj, och ändå dröjde det ju till över sommaren egentligen innan kritiken kommer. Och det man kan reflektera över är: Förmår medierna själva vara den kritiska rösten när det inte finns en kritik från makten eller eliterna i samhället?”

Anders Tegnell intervjuas av journalister under Folkhälsomyndighetens dagliga pressträff om coronaviruset i mars 2020. Foto: Fredrik Persson/TT

Rapportens omdöme – att medierna missade de kritiska frågorna, speciellt under pandemins inledning – är befogat. Medan ifrågasättanden av den svenska strategin tidigt kunde skönjas på ledarsidor och i debattartiklar så lyste den med sin frånvaro under pressträffarna, i nyhetsrapporteringen och i vetenskapsjournalistiken.

Men vems fel var det egentligen?

Förklaringen ligger nog inte bara hos journalisterna. För den bristande kritik som rapporten redovisar måste åtminstone delvis ses som resultatet av en mediestrategi från den ansvariga myndighetens sida.

”Utan mediernas rapportering hade vi inte lyckats. Det är ju tack vare medierna som vi nått våra mål. Ibland hade vi enligt MSB 1,5 miljoner som lyssnade och tittade.”

Så sa [Christer Janson](#), presschef på Folkhälsomyndigheten, i februari till Dagens Media.

Men vad menade han egentligen?

Man skulle kunna tolka Jansons ord som att myndigheten erbjöd medierna full tillgänglighet, något som han också betonar: ”Vi har levt efter principerna om öppenhet och tillgänglighet. Det har medierna uppskattat, och allmänheten.”

Under våren inbjöd FHM till pressträff varje vardag, och till detta kom regeringens pressträffar. ”Svenskt rekord i direktsändningar”, som Jan Scherman skriver i samma tidning.

Men ska man också tolka Jansons ord som att han menar att medierna agerat megafon för FHM – som epidemiologen [Joacim Rocklöv](#) hävdar?

Att pressen varit i ”maskopi” med myndigheten är föga troligt, men viss anpassning tycks ändå ha ägt rum. Christer Janson igen: ”Flera av våra medarbetare har mött arga reportrar. En del har sagt att vi är inkompetenta. Då har jag talat med deras chefer och det har alltid löst sig. Journalisterna verkar ha tuffa arbetsförhållanden.”

Ett anmärkningsvärt påstående, man undrar vad Janson sa till cheferna. Men i ett sunt medieklimat borde detta ändå inte ha kväst kritiken. Så vad hände?

Kritiska röster höjdes redan under våren, men de fick, som Ghersetti uttrycker det, ”inte fotfäste”. Fast inte heller det kan primärt medierna lastas för. För även i detta avseende – hanterandet av kritiken – har myndigheten själv agerat förvånansvärt sofistikerat. Medan man bjöd medierna på en extrem tillgänglighet, så kombinerades detta med en total otillgänglighet gentemot kritikerna.

Några dagar senare fällde Anders Tegnell följande omdöme om kritikerna: ”Plötsligt så är liksom varje professor i Sverige expert på det här.

Den 7 mars i år deltog både statsepidemiolog Anders Tegnell och professor Fredrik Elgh, en av FHM:s främsta kritiker, i tv-programmet ”Agenda”. De intervjuades var för sig, och Tegnell fick som vanligt sista ordet.

Elgh har beskrivit för mig hur han efteråt frågade programledaren Anna Hedenmo varför det ”aldrig tillåts en relevant diskussion mellan den svenska strategins företrädare och oss experter inom virologi, smittskydd, epidemiologi, infektion, med mera”. Han fick till svar: ”Vi ville ha en debatt mellan dig och Tegnell men FHM sa nej.” När han påpekade det anmärkningsvärda med att myndigheten aldrig går in i debatt med kritiker svarade Hedenmo: ”Vi kan inte tvinga tjänstemän vid en myndighet att komma hit och ställa upp i en debatt.”

Sista gången någon av Folkhälsomyndighetens företrädare deltog i en svensk tv-sänd debatt med en kritiker var den 14 april förra året, då Anders Tegnell debatterade med undertecknad i ”Aktuellt”. Sedan dess, mig veterligen, ingenting.

Detta innebär dock inte att kritiken ignorerats av FHM. När professor [Elgh den 2 mars förra året](#) – nio dagar innan WHO deklarerade att det förelåg en pandemi – sa att ”vi måste förbereda oss för ett värstascenario omedelbart” svarade FHM:s chef [Johan Carlson](#): ”Det är inte svårt att sitta i en tv-soffa och säga att det blir en pandemi om nio månader. Det är ungefär som när Enok Sarri tittade i fiskmagar och spådde sommarvädret. Men jag vill inte ’killgissa’.”

Några dagar senare fällde [Anders Tegnell](#) följande omdöme om kritikerna: ”Plötsligt så är liksom varje professor i Sverige expert på det här /.../ det finns ju många anledningar till att man säger som man gör. Man är forskare och behöver mer forskningspengar, ja, allmänt så

dar.”

Med sådana lakoniska avfärdanden av ledande virologer, epidemiologer och infektionsläkare gav myndighetens representanter sig själva ett tolkningsföretade som inte kunde upphävas, oavsett hur välgrundad kritiken var. För estraden var FHM:s och debatten avvisad. Om pressen ändå dristade sig till att förmedla kritiska röster kunde Tegnell säga: ”Det som kan oroa mig lite är att jag tycker att media ofta har ganska dålig källkritikkontroll.”

Och därmed var diskussionen oftast avslutad.

När [Kungliga Vetenskapsakademiens expertgrupp](#) om covid-19 den 19 november gav ut en rapport som beskrev bruket av munskydd som en viktig åtgärd för att minska smittspridningen i inomhusmiljöer, fick Johan Carlson frågan om detta inte borde föranleda en rekommendation om munskydd vid besök på äldreboende.

Carlson [svarade](#): ”Jag tror inte att Vetenskapsakademiens uttalande har någon betydelse.” Och på nästa fråga, ”Vem ska man egentligen lita på, Vetenskapsakademien eller Folkhälsomyndigheten?”, svarade Carlson: ”Nu har ju Vetenskapsakademien gjort en kan man säga teoretisk genomgång av området med hjälp av experter som framför allt arbetar i laboratoriet, kan jag väl tycka. Man har inte egentligen tagit ställning i sitt papper till de behov som finns i förhållande till pandemin, och de möjligheter som finns att göra saker.”

Och med dessa ord förpassades en rapport av Kungliga Vetenskapsakademiens [expertgrupp om covid-19](#) – en expertgrupp bestående av professorer i bland annat smittskydd, medicinsk mikrobiologi, vaccinimmunologi och virologi, samt Tegnells företrädare som statsepidemiolog – till papperskorgen.

Så hur oskyldiga är medierna till detta effektiva desavouering av expertisen?

Inte helt oskyldiga, förstås, men frågan är vad som är vad. Vissa journalister har själva tagit initiativ till reportage riktade mot kritikerna av den svenska strategin.

Vetenskapsradions chef Ulrika Björkstén har väckt mycket uppmärksamhet med ett inslag den 15 april, [”Om kritiken mot den svenska modellen”](#) (som fälldes i Granskningsnämnden för bristande saklighet), och nu senast inslagen [”Dold Facebookgrupp försöker påverka svenska intressen utomlands”](#) och [”Forskaren som debattör – var går gränsen?”](#). Speciellt programmet om Facebookgruppen Mewas väckte starka känslor, och betraktades av många som ett försök att tysta kritik, något som [Björkstén skarpt förnekade](#): ”Vi är helt neutrala i förhållande till alla parter.” Men vad som sedan uppstod var onekligen en situation av diffusa gränsdragningar. På Folkhälsomyndighetens Twitterkonto lades omedelbart ut en länk till reportaget.

”Vi följer vår rutin att möta misstänkt informationspåverkan”,
[förklarade FHM:s presschef](#) då i Dagens Media.

”

Det är påtagligt hur liten effekt, och hur liten
plats, invändningar mot den fortfarande unika
svenska strategin får.

Och därefter gjorde Björksténs medproducent av reportaget, Beatrice Janson, en [intervju med samme presschef](#): ”Det vi fått veta är obehagligt och det är chockerande att det här pågår”, sa han ”Den här gruppen är kopplad till just forskningsvärlden och att de jobbar aktivt med påverkan i en dold grupp, det är verkligen anmärkningsvärt.”

Strax därefter fyllde generaldirektör Carlson i om ”ledande forskare som deltar i dessa hatkampanjer” ([Rapport 18/2](#)).

Lena Einhorn. Foto: TT

Hur berättigat det än är att påtala och bekämpa trakasserier mot ansvariga och debattörer – och medlemmarna i Vetenskapsforum covid-19, där jag är med, har utsatts för sådant ända sedan pandemins början – så fick man otvetydigt känslan att även dessa utspel av Folkhälsomyndigheten var ett led i att tysta kritiken, som under hösten och vintern hade intensifierats.

Och tystats, eller snarare ignorerats, har kritiken. Det är påtagligt hur liten effekt, och hur liten plats, invändningar mot den fortfarande unika svenska strategin får. Det mesta faller platt, även om det kommer från politiker som [Centerns partiledare Annie Lööf](#).

Vi befinner oss i den största kris som drabbat Sverige sedan andra världskriget. Vi har mer än 13 000 döda i covid-19 – och nästan 4 600 sedan årsskiftet. Detta ska jämföras med Norges i skrivande stund totalt 649 döda (213 sedan årsskiftet), Finlands 808 döda (247 sedan årsskiftet) och Danmarks 2 404 döda (1 106 sedan årsskiftet).

Ändå är det våra grannländer som stänger ner verksamheter, inte vi. Samtidigt hör vi om ett ökande antal utbrott av den sydafrikanska mutationen, en mutation som de nya vaccinerna biter dåligt på.

När det bland beslutsfattarna trots detta råder en total oemottaglighet för kritik, och en total ovilja till debatt, så är detta inte endast ett hot mot folkhälsan.

Det är i förlängningen också ett hot mot en välfungerande demokrati.

Lena Einhorn är författare, filmare och tidigare verksam som virolog.

Lena Einhorn

Schibsted

SvD.se är en del av Schibsted. Schibsted är ansvarig för dina data på denna sida. [Läs mer här](#)